

Plunderend en frauderend

Wat ik als econoom nooit heb begrepen, is waarom wij niet plunderend en frauderend door de straten van de stad trekken. Als mens begrijp ik het meestal wel. Als econoom doceer ik dat de mens ijverig en vol-optimaal zijn eigenbelang nastreeft en tegelijk denk ik: waarom is de zwarte sector van de economie dan zo klein? De baten liggen voor het oprapen. Als je het een beetje slim aanpakt is de pakkans minimaal en mocht het toch gebeuren dan valt de boete altijd mee. De verwachte kosten zijn zo laag en het verwachte rendement is zo hoog dat zelfs het kleinste hazehart met de grootste risico-aversie moet meedoen. Toch gebeurt het niet massaal.

En dan is er nog wat. Waarom blijf ik zitten bij een lezing als reeds de eerste minuut duidelijk is dat de slome spreker hete lucht zal bakken op een schriel waakvlammetje? De baten zijn negatief en de kosten enorm. Ik blijf zitten, voel me miserabel en besef wederom dat eigenbelang niet genoeg is om menselijk gedrag te voorspellen. Andere wetenschappers wisten dat al. Economen weten het pas een paar jaar. We hebben in de loop van de tijd steeds nieuwe terreinen van menselijk handelen binnen de economie gehaald: van beslissingen over het nemen van kinderen tot frauderen en stelen. De Nobelprijs voor Becker dit jaar is de canonisatie van onze missionaris in deze vreemde gebieden. Maar wat hij uitdraagt is optimale keuzetheologie: het afwegen van private kosten en baten in exotische situaties. Dat is niet genoeg. We moeten nog meer binnenhalen.

De economische wereld bestaat uit twee wilden aan de zoom van het bos. De ene heeft net bessen geplukt en de andere heeft duiven geschoten. Ze tekenen een Edgeworth-doos in het zand en ontdekken dat 25 bessen voor een half duifje een Pareto-optimale evenwichtsprijsvector is. De echte wereld is ingewikkelder. Een economisch systeem heeft drie ingrediënten: eigendomsrechten, handhavingsregels en morele en sociale codes. Burgers ruilen eigendomsrechten en worden daar beter van. Het loopt niet altijd perfect en ruziënde burgers hebben regels nodig om respect voor eigendomsrechten en gemaakte afspraken af te dwingen. Rechtsvervolging is echter een omslachtige en dure procedure.

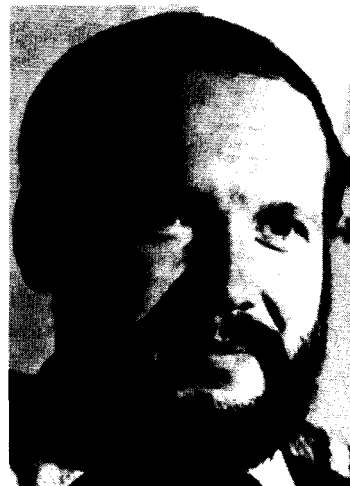
Daarom het derde ingrediënt: morele en sociale codes. Ruilen van eigendomsrechten is ingebed in codes en conventies, rituelen en reputaties. Dat geeft wederzijds vertrouwen. Daardoor gaat het meestal goed. Codes en conventies maken ruilen relatief goedkoop. Ze zijn de smeeroil van de economie. Het is een morele code die ons ervan weerhoudt om plunderend en frauderend door de straten te trekken en wegens de sociale conventie blijf ik zitten. Codes en conventies worden er met de paplepel ingegoten, thuis en op school. In die zin is de schoolmeester een substituuut voor de rechter en de wetgever, alhoewel hij dat niet zo gauw op zijn salarisstrookje merkt. Eigendomsrechten, rechtshandhavingsregels, codes en conventies zijn *instituties*. Efficiënte instituties verlagen de kosten van onderlinge samenwerking, van productie, en van zaken doen. De samenleving barst van de instituties: wetten, regels, uitvoeringsbeslui-

ten, overlegorganen, gebruiken, conventies, codes, taboes. De rente nachtelijke samenkomst in het torentje van Lubbers over het openbreken van cao's en het bevrozen van lonen omdat het volgens het Planbureau in december 1994 gaat sneeuwen in plaats van regenen is een rondedans van instituties. Je kijkt naar het rollen-spel op het tv-journaal en ook als het geluid uit staat weet je precies wie wat zegt. Zo spelen we het spel. De vraag is echter: hebben we de goeie spelregels?

Dat is precies de vraag waarop de 'nieuwe institutionele economie' een antwoord zoekt. Deze jonge tak van economisch onderzoek wil instituties economisch verklaren ('endogeniseren') en uitspraken doen over hun werking en efficiëntie. De nieuwe institutionele economie speelt onder meer binnen de industriële organisatie (bij voorbeeld bij het verklaren van verticale integratie), de arbeidsmarkteconomie (verklaring van starre lonen) en de economische analyse van het recht.

Het nieuwe institutionalisme wordt gedomineerd door neoklassieken: Becker (Nobelprijs dit jaar), Coase (Nobelprijs vorig jaar) en Posner (Nobelprijs volgend jaar?). Drie Chicago-jongens die instituties zien als het resultaat van de alvermogende toepassing van de alomtegenwoordige optimale keuze. Voor hen zijn instituties per definitie efficiënt. Immers instituties die de welvaart niet zouden maximaliseren kunnen niet overleven. Er geldt een soort omgekeerde wet van Gresham: "good institutions drive out bad ones". Er zou uiteindelijk slechts één optimaal stel regels, gremia en codes overblijven. Maar als je landen onderling vergelijkt, dan heeft ieder zijn eigen instituties: het Zweedse model, de Amerikaanse droom, de Nederlandse consensus. Er zijn duidelijk meerdere institutionele evenwichten mogelijk en is dan het ene beter dan het andere?

Sommige instituties zijn duidelijk niet efficiënt: bij voorbeeld het afdingen op de prijs bij eenvoudige kooptransacties in Arabische landen. Toch is het een eeuwenoude traditie. Een voorbeeld dichter bij huis: als oversten die het ver hebben geschopt omdat ze altijd braaf en ijverig hebben gewerkt, ondergeschikten bevorderen omdat die ook braaf en ijverig zijn, dan ontstaat een stabiel institutioneel evenwicht waarin de beslissingsmacht van de ene brave borst op een nog braver borst overgaat. Dat is niet efficiënt als de creatieve, uit de band springende, oproerzaiende ondergeschikten produktiever zijn. Instituties economisch uitleggen is een must. Anders kunnen we niet verklaren waarom de meeste mensen braaf thuis zitten in plaats van plunderend door de straten te trekken. Maar we halen wel het paard van Troje binnen. Want zelfs stabiele instituties hoeven niet efficiënt te zijn. Dat is vervelend. Het is een beetje als moeten blijven zitten bij een slome lezing.

J.J.M. Theeuwes